

Csaba László

Versenyképesség – hitek és balhitek¹

Ez az írás a magyar gazdaság nemzetközi versenyképességének alakulását vizsgálja. A hitek, tévhitek és a tények tisztázását követően azt a kérdést próbáljuk megválaszolni, hogy miként lehetne megfordítani azt a kedvezőtlen irányzatot, ami a kétezres években, különösen a 2003–2007 közti időszakban megfigyelhetővé vált. Ekkor a legtöbb befektető – mind pénzügyi, mind pedig reálgazdasági – a magyar gazdaság jövőjét egészében borúlátóan ítélte meg. Hasonlóképp a nemzetközi szervezetek is – nemcsak a gazdasággal, hanem a műszaki fejlődéssel, a tudománnyal, a diákok ismeretszintjével foglalkozók is – *egyre borúlátóbban* ítélték meg az ország kilátásait. A közös európai valuta, az euró bevezetésének lebegtetése, a 2010-es évek közepére tolása – a kezdetben megcélzott 2007–2009 ellenében – arra utal, hogy a döntéshozók – itthon és külföldön, a piacon és a közigazgatásban egyaránt – elbizonytalanodtak az ország jövőjét illetően. Akár indokolt mértékű ez a hangulatváltás, akár túlzott, az ország megítélését, finanszírozhatóságát és befektetéseit, ezen át a foglalkoztatás és a növekedés esélyeit bizonyára közvetlenül befolyásolja. Ezért nem kétséges, hogy érdemes törekedni előbb e jelenség megértésére, utóbb pedig – célirányos munkával – a megfordítására is. Ennek mikéntjére fogalmazunk meg néhány javaslatot a tények és összefüggések felvázolását követően.

1. A versenyképesség fogalmát szokás üres, tartalmatlan fogalomnak tekinteni. Ekkor a hazánkban is több egyetemen használt tankönyv szerzőjének, Paul Krugmannak (1994) híres cikkére hivatkoznak, ahol e fogalmat már a címben „veszélyes tévképzetnek” minősíti. Krugman a nemzetközi kereskedelem neves szakértőjeként itt és másutt is azzal a politikai tévhittel veszi fel a jogos küzdelmet, ami a nemzetközi cserét zéró végösszegű játéknak véli, s ezért – munkahelyvédelmi okokból – korlátozni kívánja. Ugyanakkor az sem kérdéses – és részletes elemzéssel igazolható (Winiecki szerk., 2006), hogy a telephelyek egymással folytatott versenye a mai világgazdaság kétségbevonhatatlan ténye. Egy kis lakosságszámú ország, mint Belgium évente sokszor annyi tőkét tud vonzani, mint

1 Az írás a DE Közgazdaságtudományi Karán a *Régió-tudás-versenyképesség* címen, 2007. nov. 8-án tartott előadás alapján készült. Köszönettel tartozom a résztvevők, különösen Antal László és Makó Csaba észrevételeiért, a szokásos megszorításokkal.

mondjuk Oroszország vagy India. Hasonlóképpen a jó minőségű, a kutatási és fejlesztési potenciált kihasználó, nagy hozzáadott értékű és jövedelemtermelő befektetésekért is világméretű verseny folyik. És miközben igaz, hogy egy ország jóléte nem attól függ, hogy más országokban miként alakul a jövedelemtermelés vagy a termelékenység, a kis, nyitott gazdaságban, az információ világméretű áramlása által jellemzett társadalmakban korántsem közömbös, hogy országunk *relatív helyzete* miképp alakul. Az a tény, hogy Észtország és Szlovákia 2006-ra már beért minket az egy főre jutó GDP tekintetében, nem tesz minket szegényebbé, de elégedetlenségünket azért joggal táplálja.

A versenyképesség tehát, rövidre fogva, üzleti jellegű kategória, ami egyben a befektetők előre tekintő értékítéletét jeleníti meg. És megjeleníti azokat a várakozásokat, hogy az egyik telephely a másikhoz képest mennyire „jó hely”. S mivel a szabályok és jórészt a pénzügyi feltételek is nemzeti keretben alakulnak, vagyis nincs világméretű adókiegyenlítődé, világméretű ár- és bérkonvergencia, így egyáltalán nem közömbös, miként alakul a nemzetközi elemzők – például a Világgazdasági Fórum, az OECD, a lausanne-i IMD, vagy épp a Transparency International, vagy a Freedom House által készített listákon a magyar helyezés.

2. A versenyképességgel, mint a gazdaságpolitika minőségét és eredményességét jelző metaforával kapcsolatban érthetően rengeteg balhit alakult ki az elmúlt évek során. Ezek közül kiemelkedő – és az oktatáspolitikai súlyos tévedéseit elfedni hivatott – a magyar ész különleges voltára történő szertartássszerű hivatkozás. Pedig nem egész véletlen az, hogy az egy Szentgyörgyi Alberten kívül minden Nobel-díjasunk külföldön alkotott. És az sem egész véletlen, hogy a magyar kivitelben meghatározó, fejlett technológia-igényes termékeket alig több, mint egy tucat nemzetközi cég állítja elő. A magyar tudósok jelentős része külföldön vagy külföldi hálózatba épülve alkot. A diákolimpiákon elért sikerek nem feledtethetik azt, hogy a PISA és más felmérések a magyar középiskolások egyre romló teljesítményét mutatják. Miközben az ideologikus vita tovább folyik az egyetemi és főleg a főiskolai túlképzés vagy nem túlképzés ügyében, a végzetek jó része 9–12 havi várakozás után jut csak álláshoz. Gázsó Ferenc professzor (2006) felmérései szerint az általános iskolát elhagyók közel 40(!) százaléka funkcionális analfabéta. Az EU éves felmérései szerint nyelvértés tekintetében csak a portugálok állnak rosszabbul minálunk. Ezek bizony intő jelek, és az üzleti élet szempontjából (is) közvetlen jelentőséggel bírnak.

Ha a telephelyválasztást befolyásoló többi tényezőt vizsgáljuk, a hazánkba érkező működő tőke mennyiségének stagnálása figyelhető meg (2006-ban csak a Hankook méltán sok vitát kiváltott beruházása révén kerültünk a 2005. évi szint fölé, 2007-ben pedig a lassulás még tovább tart). Ez meglepő, hisz a tőke azon helyeket kedveli, ahol már megtelepedett. Figyelemre méltó, hogy itt nem a nettó, vagyis az örvendetesen növekvő magyarországi tőkekivittel csökkentett értékekről van szó, s hazánk fejlesztési igényei a dinamikus növekedés változatában jelentősebb tételeket is elbírnának.

Nem kevésbé intő jel, és az előző tényezőt részben magyarázza a hazai bank-szektor magas költségszintje, amit több MNB és PSZÁF elemzés is bemutatott. A bankok közt a verseny csupán a legjobb ügyfelek kiszolgálásáért folyik, akik egyébként is a nemzetközi piacon bármit be tudnak szerezni. A számítógép-felhasználás ugyan terjed, de az ütem nem feleltetheti az alacsony szintet. Végül az ország lassú növekedése a belső piac lassú bővülését, egyes években stagnálását is jelenti. Ez akkor is gondot okoz, ha a világpiac elvileg végtelen a mi termelőink számára, hiszen tucatnyi ország, Marokkótól Törökországon át Dél-Koreáig gyors, évi 7–8% növekedést mutat fel, aminek egy része a belső piac arányos bővülésével társul.

A 2001–2003 és a 2005–2006-os évek erőteljes és teljesítményekhez nem kötött bérexpanziója nemcsak az államháztartás helyzetét kezdte ki (a vele társuló populista adólépésekkel együtt, l. Ohsorge–Szabó–Romhányi, 2007), hanem az ország bér-versenyképességét is. Egyfelől természetesen nem baj, hanem épp a régóta áhított felzárkózás jele, hogy béreink vásárlóerő-paritáson felzárkóznak, és az országos teljesítménnyel együtt közelítik az EU átlagot. Ugyanakkor a bérnyomás a közzsférából indult, a nyugdíjakra is átterjedt, meg a versenyszférára is. Ezért számos bérigényes területen, főleg a könnyűiparban, az élelmiszeriparban és az összeszerelő tevékenységeknél (pl. autóipar, elektronika) egy sor vállalkozás megszűnt. S miközben örülünk annak, hogy hazánk a sokszori felvetés ellenére sem Európa szeméttelpe, sem pedig szegényháza minőségében nem versenyez, nem kétséges, hogy a termelékenység növekedését meghaladó bérnövekedés egészségtelen és jövőfeléző jellegű, mert fedezetét később se teremti meg.

Végül szembetűnő, hogy Magyarország szinte egyedül áll azzal, hogy a régióban megindult *adóversenybe egyáltalán nem szállt be*. E komplex kérdésben (Bönker–Wielgohs, szerk. 2008) nem az a perdöntő, hogy egyes adónemek nálunk magasabbak, mint szomszédainknál. Inkább két további mozzanat aggasztó. *Egyfelől* az, hogy a közterhek egészének rendszerszerű átalakítására a kétezres években kísérlet sem történik (immár 2010-ig sem). A mostani közteherrendszer igazságtalan, nem hatékony és az általa vállalt számtalan cél egyikét sem éri el. *Másfelől* a bevételek áttekinthetatlensége közvetlen oka a gyenge adómorálnak, hisz a be- és kifizetések közt semmiféle kapcsolat nincs. A szolidaritási elvre való hamis hivatkozás gyakorisága nem fedheti el a terjedő kenőpénzrendszert (visszaosztásokat) és azt, hogy a befizető ösztönzöttsége itt elvileg sincs megoldva, míg a kikerülés jog által szentesített és megtűrt köre elfogadhatatlanul széles. Lehetetlen olyan országot tartósan finanszírozni, ahol a közterhek négyötödét 1,7 millió fő viseli, és 10 millióan élvezik a hasznát.

Az adóverseny tekintetében tehát nem az a baj, hogy egyes adófajták – pl. iparüzési adó, kisadók stb. – megmaradtak, hanem hogy az egész rendszer adóterhelése túl magas, mert hogy a tényleges adóalap szűk. Ezen rendszerjelleggel

kellene változtatni ahhoz, hogy a finanszírozható állam karcsúbb (nem föltétlen olcsóbb, de eredményesebb) lehessen.

3. *Mit mutatnak a felmérések?* A versenyképesség égető kérdését az elmúlt időszakban számos kiterjedt elemzés vizsgálta, mind elméleti, mind empirikus alapon (Chikán, 2006, Szentes, szerk., 2005/2006, Magas, 2007, Vértes–Viszt, 2007, Versenyképesség, 2007). Ezen túlmenően nincs hét, hogy a minőségi gazdasági sajtó ne adna hírt a nemzetközi piaci elemzők által rendszeresen közreadott elemzésekről és sorrendekről. A teljesség igénye nélkül néhány, lényegében minden elemzésben megfogalmazott felismerést rögzítünk.

a) Magyarország korábbi versenyelőnyei külön-külön és együttesen is *a lemorzsolódás irányzatát* mutatják. Vagyis szó sincs arról, hogy egy-egy év kisiklása, egy-egy időszak, vagy gazdaságpolitikai lépés – például a 2007-ben mintegy mínusz 3,6%-os keresleti hatású költségvetési kiigazítás – lenne a háttérben, hisz akkor nem lenne tendencia, és az egyik tényező hatását a másik ellentételezné. A nemzetgazdasági kifulladás *valamennyi növekedési tényezőre* kiterjed, a gazdaságpolitika pedig a legkevésbé sem a növekedés helyreállítása és ütemének fenntartása, valamint az ezt megalapozó tartós pénzübeli *megtakarítások* növelése érdekében tevékenykedik. Mint Erdős Tibor (2006) részletesen igazolta, a hazai gazdasági növekedés trendértéke 2,5% körül van, ami a társadalom négyötöde számára alig érzékelhető. Ezen csak célirányos politikával lehetne segíteni, ezt azonban a napi rögtönzések maguk alá rendelik.

b) Különösen gyenge minden kikérdezés szerint a *kormányzás minősége*. Ebben megjelenik a jövőkép híján meghozott intézkedések nagy száma, a jogszabályok kiszámíthatatlan irányú és rendkívüli gyakoriságú változtatása, az utólagos és az egyedi mérlegelésen alapuló törvényalkalmazás elszaporodása. A kormányzat az elmúlt években különösen azokat a feladatokat nem tudta jól ellátni, amit még a kormányzat minimalista szerepfelfogását valló elméletek is *feltétlen megkövetelnének* tőle. Így pedig a bonyodalmasabb és szabadon választható feladatok ellátását, például a nemek egyenlőségének előmozdítását, vagy a környezetvédelem és a jövő nemzedék szempontjainak érvényesítését vélhetőleg nem is indokolt elvárni.

Az elemi feladatok közé számítja a modern közgazdaságtan a *közbiztonságot*, vagyis azt, hogy néhány száz futballhuligán ne tarthasson rettegésben milliós városokat. Aztán jön a *jogbiztonság*, aminek elemi feltétele lenne az általános jogegységesség és a bírói döntések precedensértéke, a szabályok legalább 12 hónapon át történő változatlansága és a szituatív – adott helyzetre, pl. a MOL piaci állapotára – vonatkozó törvénykezés mellőzése. Végül közfeladat az olyan oktatási rendszer működtetése, ami egyfelől az Einsteinnél gyengébb adottságúak számára is biztosítja a munkahely megszerzésének lehetőségét, másfelől teljes körben figyelembe veszi a piac változó igényeit. Ez konkrétan azt jelenti, hogy *nem a napi kereslethez* kell „tervezni”, hanem az élethosszig tartó tanulás föltételeit megteremteni. Ez a szakképzés mellett a különféle készségek, különösen

anyanyelvi, tanulási és a társas együttléthez szükséges készségek elsajátítását, nem pedig az iskolapadban töltött idő szórakoztatóvá tételeét igényelné.

c) Sok tekintetben megfigyelhető, hogy az állam – nálunk ugyan a kelet-európainál és a balkáninál kisebb mértékben – de az *érdekcsoportok foglyává* vált. Nehéz lenne egyébként megmagyarázni a közpénzügyi elvekkkel és a racionalitással nehezen egyeztethető egyedi döntések sorát, vagy azt, hogy az Állami Számvevőszék által feltárt hiányosságoknak sosincs felelőse és következménye. A fegyelmezett közpénzügyi gazdálkodást lehetővé tevő szabályok be nem vezetése csak olyan kormányzat érdeke lehet, amely saját kezének megkötését nem a közérdek érvényesítésének, hanem a „demokratikus működéssel” tévesen és instrumentálisan azonosított érdekkijárási korlátozásaként éli meg.

d) Az előzőektől nem függetlenül a hazai telephely választásának *költség-haszon aránya* az idő múlásával *romlik*, és immár nemcsak a bérigényes és/vagy nagyvonalú adókedvezményekkel támogatott területeken. Az összes szomszéd állam, de különösen Szlovákia és Románia az állam szerepét visszaszorító és a vállalkozói feltételeket lényegesen könnyítő intézkedéseket hozott a 2000-es években. Ebben a helyzetben kimondottan téves, ha Krugmant félreértelmezve csak tegnapi önmagunkhoz mérjük magunkat és teljesítményünket. Különösen az euró bevezetési időpontjának lebegtetése, a kormányzati stratégia ebből lemérhető *iránytű nélkülisége* bizonytalanítja el a befektetőket, kül- és belföldit, nagyot és kicsinyt egyaránt. A kutatás és fejlesztés távlatokat nélkülöző, és az üzleti szféra bevonását mellőző, immár két évtizede megfigyelhető „kipipálása” a jövőre nézve aggasztó folyamatokat indított el, és élesen szemben áll a sikeres, felzárkózó országok gyakorlatával (Török, 2006).

e) A kisvállalkozások részletes elemzése (GKM, 2007) különösen is kiemeli, hogy az adómértékeket messze meghaladja a bürokratikus megkötések, a *piac-rajutási korlátok* és általában a *túlszabályozás* lefojtó hatása. Ez pedig arra utal, hogy viszonylag *alacsony költséggel* – debürokratizálással és a versenypolitika aktivizálásával – jelentős eredményeket lehetne elérni, a kínálati oldal élénkítése és a foglalkoztatás növelése terén is. A szabályok megszüntetése és a bürokrácia leépítése nem kerül pénzbe, és a közteher-rendszer egyszerűbbé, átláthatóbbá tétele révén a befizetésre ösztönzőség is nőhet. Mindezek hatására a foglalkoztatottság és a termelés is nő, vélhetőleg akár évi 1–1,5 százalékponttal is. Ez akkor is előremutató, ha közvetlen költségvetési többletbevételt valószínűleg nem hoz.²

Végül de korántsem utolsó sorban az államháztartás átláthatósága, a ki- és befizetések közti kapcsolat létrehozása és nyílttá tétele (beleértve a térítési díjakat és a különféle mentességek leépítését) nemcsak közgazdasági szempontból

2 Túlzottan derülátó, illetve tankönyvíví hivatkozás az, ha a közterhek mérséklésétől azonnali bevételi többleteket remélnek, amit rögvest ki is osztanának. Ez a Laffer görbére hivatkozó politika sem az 1980-as években Reagan, sem a 2000-es években ifjabb Bush alatt nem igazolódot, pedig az amerikai gazdaság – nem utolsó sorban tőkepiacának fejlettsége és munkapiacának rugalmassága miatt – bizonyára a legközelebb áll a tankönyvi modellhez.

önérték. A beruházók – kül- és belföldiek – mellett a demokrácia *minősége* szempontjából sem közömbös, hogy a választóközönség el tud-e igazodni a többnyire számok és mértékek nélkül megfogalmazott, gazdasági természetű állítások és ígéretek özönében, avagy sem.

f) Végül, de korántsem utolsó sorban megfogalmazandó az a kérdés, amit a munkaadói szervezetek és a munkatudományi kutatások évek óta föl is vetnek, nevezetesen az, hogy van-e, és főként az előttünk álló években *lesz-e kit munkára fogni?* Ez a szempont a legújabb elemzések (Viszt, szerk., 2007) szerint különösen égetővé vált, főleg, de egyáltalán nem kizárólag a jelentős tudásigényű nemzetközi cégek szempontjából. Mint a korábbiakban láttuk, a közoktatás mélyrepülése miatt az onnan kikerülők *közel fele eleve nemigen alkalmas az információs társadalom követelményeinek való megfelelésre*. Ahhoz ugyanis a folytonos önképzést megalapozó széles alapismeretekre, nyelvtudásra, utóbbtól elválaszthatatlan számítógépes tudásra, és a szociológiában *social skills*-nek elnevezett, együttműködőkész magatartásformák elsajátítására lenne szükség. Nyilván ezzel is összefügg a nagy cégeknél a fordista, függőségekre építő megoldások megmaradása, és az innovatív magatartásformák mellőzése, a „tülképzett” munkavállalók alkalmazásának kerülése is. Ez bizony a vállalati versenyképesség tartós lemaradásának, ha tetszik, a nemzetgazdasági lemaradás „mikroalapozásának” is tekinthető.

A rostán kihullókat sem erkölcsi, sem gazdasági szempontból nem célszerű magukra hagyni, hisz az a társadalom kötőszövetének máris tetten érhető fellazulásához vezetett.³ A szakképzés lényegében megszűnt, és az a törekvés, hogy eme közfeladatot a vállalkozókra hárítsák, csak igen töredékesen és gyenge hatásfokkal valósult meg. A 2007 3. negyedévi 7,3% munkanélküliségi ráta az euróövezet átlagát éri el, és 1,2 százalékponttal magasabb a 2001–2005-ös évek átlagánál, holott a gazdaság még 2006-ban is közel 4 százalékkal bővült (forrás: ECB: *Statistics Pocket Book*, 2007. nov. 43. Frankfurt/M). A növekedés szakaszában ugyanis törvényszerűnek kellett volna lenni a munkanélküliség csökkenésének. Mi több, az OECD országok közül csak Törökországot és Lengyelországot megelőző, alig 56%-os munkapiaci részvételi aránynak is növekednie kellett volna (az EU átlaga utóbbi forrás szerint 70,6%, vagyis mára elérte a lisszaboni célkitűzést).

További aggodalomra ad okot az a tény, hogy a munkapiac jelentős javulására a legfrissebb kormányzati és nemzeti banki előirányzatok 2011-ig se számíthatnak. Sem az idősebb korúak továbbdolgoztatása, sem a fiatalabbak képzettségének a távlati – és erőteljesen megváltozó – piaci igényekhez illesztése nem történik meg. Felsőoktatási reform címén a tömegtermelés kiszélesítése és az állami-

3 Az anómiás jelenségek sorolása ma már a publicisztika és a szociológia közhelyei közé sorolható, talán közvetlen hivatkozást sem igénylő evidencia minden e hazában élő és elfogulatlan megfigyelő számára.

lag finanszírozott intézményi keretszámok szűkítése történt. Ezek egyike sem segít az említett gondon. És persze a foglalkoztatást gátló hagyományos nehézségek, a közlekedés megoldatlanságától és elriasztó költségétől kezdve az 5–6%-os roma lakosság kirekesztettségéig a továbbiakban sem oldódnak meg maguktól, míg várjuk a jó szerencsét. Sőt, még a konvergenciaprogramok esetleges teljesítése sem segítene ezeken, miközben az euró bevezetését sem hozza az általa átfogott időszakban (vagyis 2011-ig) belátható közelségbe.

4. *Van-e kiút e helyzetből?* Bár a közgazdaságtant általában a kétségbeesés tudományának/*dismal science*-nek szokás nevezni, a világ közgazdaságtanának ismeretanyagából bizonyára meg lehet fogalmazni néhány olyan felismerést, ami a megoldást legalább néhány meghatározó ponton fölvezethetővé teszi. Értelemszerűen nem kormányzati programról lesz szó, hisz a kormányzat a négyötöd-részt magántulajdonú magyar gazdaságban nem fújja a passzátszelet, hanem pusztán az egyik szereplő a sok közül. Épp ezért szélesebb értelmű, *társadalmi belátáson* és igen, *megegyezésen* alapuló, a napi politika beteges konfrontációját meghaladó stílusban és keretekben lehet előrelépni.

a) Nem szorul külön igazolásra, hisz számos kutatás, köztünk saját elemzéseink (Csaba, 2007) és a bennük használt forrásanyag is, meg széleskörű nemzetközi irodalom is igazolja, hogy minden, hosszabb távon sikeresen felzárkózó, versenyképességét megőrző ország a *nemzeti kohézió bizonyos minimumát* tartósan felmutatta. Írország, Spanyolország, Finnország de még Görögország esetében is nem a polgárháborús és egyéb történelmi sérelmek sorolása, hanem meghaladása jelentette az első lépést. Igaz, ennek a nulladik pontjaként a *közbizalmat helyreállító* politikai, személyi és intézményi változásokra került sor.

Ezen túlmenően számos intézményi szabályt is hoztak, hol társadalmi paktumot, hol költségvetési felelősségi rendszert, hol csak a németek által *Stabilitaetskultur*-nak nevezett informális megállapodást, ami a gazdaságpolitikát és a legtöbb stratégiai területet megóvta a hetente-havonta átélt kisiklásoktól, a cikkek állandósulásától, a választási költségvetésektől és az inflációs gyakorlat eltérésétől. A bizalom egy adott szintje alatt a szabálykerülő magatartás válik általánossá, a szabályok betartása pedig kivételes hőstetté.

Csak példaszerűen említve, a ma ismert és tervezett új költségvetési és közteher-szabályok, az egészségbiztosítás működése, a közlekedés vagy épp a környezetvédelem szabályai és távlatai olyannyira kuszák, oly sok értelmezésre adnak teret, hogy azok *önkéntes követése* a sokmillió szereplő túlnyomó része számára *nem igazán életszerű*. És persze az ellenérdekelt felek/érdekcsoportok mindig találnak „megoldást”, a „jó kifogás sose rossz” bevált gyakorlata miatt. E tekintetben a kádárizmus összekacsintó hagyománya két évtized múltán is velünk él és rombol (vö. Antal, 2007 is).

b) Az előzőektől nem egészen független az, hogy a nemzetgazdasági egyensúlyt megalapozó, különösen pedig hosszabb távon is megőrizhető – szakszóval *kiegyensúlyozottan fenntartható/sustainable* – állapotára vezető lépésekre eddig

nem került sor. Az államháztartás SNA hiányát⁴ a 2006. évben rögzült 10,2 százalékkal alá vevő – mai ismereteink szerint 6,4, 2008-ra 4,5–5%-os – mérséklése még arra sem volt elég, hogy ne mi legyünk a térség és az EU leggyengébben teljesítő országa.

Közgazdasági közhelynek számít, de éppen ezért axiómatikusan igaz, hogy a tartósan kiegyensúlyozott államháztartás a *fenntartható gazdasági növekedés előfeltétele*. Ilyen értelemben a politikusokat leginkább foglalkoztató ügy – „ki viszi el a balhét” – a nemzet egésze szempontjából a legkevésbé lényeges. A valódi kérdés – ami a belátást és társadalmi együttműködést, a felelőtlen bujtogatás mellőzését is igényli – az, hogy *milyen ütemben* változtatható meg az a gyakorlat, ami 1991–2007 közt tartósult, amikor is az állam bevételeinél átlag 6–6,6%-kal többet költött. Mivel ez nem triviális kérdés, és az állami szerepvállalás jó részét törvények, országgyűlési határozatok, kormányfői ünnepélyes ígérek és hasonló tartalmazzák, a bürokrácia általunk is már többször sürgetett visszametszése és az állam saját magával szembeni szerető nagyvonalúságának⁵ visszafogása vélhetőleg szükséges bár, de nem elégséges.

A költségvetési kiigazításnak *nem kell lényeges növekedési áldozattal járnia*, ahogy ezt egy tucat ország példáján és számos elméleti modellen is tanulmányozhatjuk. Az azonban kétségtelen, hogy mindenki a másik területén takarékoskodna, a magáén soha. Vagyis világos, belátható cél és időtávlat híján esély sincs arra, hogy amit a jobb kéz megszorít, a bal bőven vissza ne pótolná egy háttéralkuban.

c) Ha a köz pénzügyeit nem az EU, nem a befektetők, nem bármely külső erő, hanem *önérdek miatt kell rendbe raknunk*, akkor lendületesebben tervezhetnénk az euró bevezetése ügyében is. A mai időpont-lebegtetés végső oka ugyanis éppen az, hogy a kormányzat számára a közös valuta bevezetéséhez szükséges fegyelem nagyobb áldozatnak tűnik, mint amit a pénzügyi biztonság jelent. Ez a helyzetértékelés természetesen *hamis*, hiszen hazánk a világ egyik legsebezhetőbb országa, és egy esetleges nemzetközi pénzügyi megrázkódtatás aránytalanul nagy mértékben hatna ránk.

Az azonban világos, hogy ha önérdekből amúgy is költségvetési és jóléti átalakításokat viszünk végbe, azt célszerű az euróövezet számunkra adott, és nem mellékesen *nemzetközi kötelezettségben vállalt feltételeinek* teljesítésével egybehangolni. Ekképpen ugyanis létrejön az az iránytű, ami a jelenlegi gyakorlatból hiányzik, és ami az egyes részterületeken megteendő lépéseket egységes kottává

4 Ez a Nemzetközi Valutaalap által használt, legtágabban értelmezett, valamennyi közkötelezettséget teljes körűen tartalmazó kimutatás.

5 A magyar közigazgatás 1,5 százalékponttal többet költ magára, mint az EU átlag (benne mondjuk a francia és az olasz államgépezet is) és 3 százalékponttal(!) többet, mint északi szomszédunk, a GDP, az össztermék arányában. A szlovák méretűvé soványított közigazgatás önmagában a hiány felét megszüntethetné, míg az építkezéseken dolgozó erdélyiek leleplezése vélhetőleg nem.

rendezné össze. Ekkor visszszámolással adódnak azok *a mértékek*, amelyek az alulról építkező, a kádári érdekszámításos költségvetési alkukban és tyúklépés-reformok révén sosem állnak össze. A piacok által is elhitt bevezetési céldátum *önbeteljesítő, kedvező várakozásokat* indít el, a korábban belépett országoknál megfigyelt módon. Éppen ezért már a meghirdetés és a bevezetési folyamat a kamatok mérséklése, az árfolyam stabilitása és a kiszorítási hatás mérséklődése révén növekedésgerjesztő, egyben *a tartós versenyképességet* megalapozó hatású is lenne.

d) Röviden említjük, bár fontos, a deregulálást és a piacra lépés állami és magánjellegű korlátainak mérséklését, a szakszerű versenypolitikát, ami *a fogyasztói többletet lassú bérnövekedés mellett is erősen növelheti*. Gondoljunk a fapados légi járatokra, a mobilszolgáltatókra, vagy éppen a biztosítási díjak piacára, ahol néhány éve elképzelhetetlen lett volna az erős díjmérséklés.

e) Némileg ellentmondásosnak tűnhet, ha *a gazdasági alkotmányosság* és a jogállamiság kiterjesztése mellett is érvelünk. Eszményünk és az európai realitás ugyanis nem a minimális, hanem a jól működő, nem az olcsó, hanem a karcsú és teljesítőképes, egyben ellenőrzött és elszámoltatható állam. Ez a közigazgatás szaktekintélyének és díjazásának megoldását is feltételezi. Kádár Béla (2007) nemrégiben joggal emelte ki a különösen gyenge kormányzati teljesítményt a tartós versenyképességi hátrányaink sorában, és festett sajnos reálisan lesújtó képet hazai viszonyainkról. Nem kétséges ugyanis, hogy épp *a kormányzati teljesítmény és az intézményi rendszer gyenge minősége* az, ami a legközvetlenebb módon korlátozza az ország versenyképességének helyreállítását.

Mint láttuk, ez mindenek előtt abban érhető tetten, hogy a kormányzat különösen az elmúlt évtizedben, *rendszeresen hátra sorolja*, azokat a feladatokat, amit *senki más nem képes ellátni* (köz- és jogbiztonság, oktatásügy, közpénzügyek, inflációellenes közdelem, átláthatóság megteremtése). Ezzel egyidejűleg viszont hiperaktívnak mutatkozott mindama területeken, ahol nincs, vagy nem kézenfekvően van reá szükség. 2006 óta különösen szembetűnő, hogy a közpolitika tengelyében *kizárólag a gazdasági növekedés szempontjából közömbös*, vagy csak hosszú távon és nagy bizonytalansággal ható *tényezők* állnak (mint az egészségügy és a közigazgatás átszervezése, valamint a felsőoktatás és az akadémiai szféra újraszabása). Ezzel szemben a fejlődés akadályává válik – és az idézett empirikus felmérések szerint már vált is – az, hogy az uniós csatlakozás sodrásában létrehozott és átvett intézmények igen *korlátozott eredményességgel* működnek. Különösen szembeszökő ez a közpénzügyek területén, ahol a szolid fiskális és monetáris politika nem eszközhiányos volta, hanem politikafüggősége és érdekcsoportok általi befogottsága okán nem tudja az eurocsatlakozás kötelezettségét és elemi érdekét elérni. De hasonló a helyzet az állami működés számos területén, a közbeszerzésektől a környezetvédelemig terjedő körben.

E rövid gondolatmenettel azt próbáltuk igazolni, hogy miközben a gazdasági fejlődés komplex folyamatát értelemszerűen nemcsak a kormányzat alakítja –

hanem például a földrajzi helyzettől a nemzetközi pénzügyi erőviszonyokig és elvárásokig terjedő, általa nem befolyásolható tényezők sora – a versenyképesség némileg puha fogalma *hasznos segédeszköz* lehet a gyakorlatban rövid, közép és hosszú távon megteendő lépések sorolásához. Jól láthatóan nem lehet/nem célszerű ötletszerűen, kizárólag a koalíciós erőviszonyok és/vagy a médiahatás szerint kiválogatott ügyekre összpontosítani ama kormányzati és közigazgatási erőforrásokat, amelyek a nemzetgazdaságban a legszükségesebbnek tekinthetők/és korlátlanul nem is szaporíthatók, például a szükséges tapasztalat hiányában, vagy a felkészülés időigénye okán.

A versenyképesség üzleti tudományokból származó fogalma abban segíthet, hogy a befektetők és a jövő piaci helyzete alapján, *jövő- és gyakorlatorientált módon közelítsük meg a nemzetgazdaság kérdéseit*. Alkalmat ad a SWOT elemzésre⁶ és alkalmat ad az előzetes hatásvizsgálatokra, no meg a nem kevésbé fontos utólagos elemzésekre, ami nélkül a következő előrejelzés/üzleti terv minősége sem lesz jobb a réginél. Eligazíthat a gazdasági növekedés és az ennél tárgabb értelmű, a társadalmi és a fenntarthatósági viszonyokat is megjelenítő fejlődés szempontjából *sürgető és halasztható* lépések *szétválasztására*.

Ezért korántsem közömbös – sem a közvélemény, köztük a befektetők orientálása, sem pedig a gyakorlati döntések jobb megalapozása szempontjából – az, hogy milyen módszerekkel és milyen következtetésekkel jár az efféle vizsgálat. Eredménye rendszerint *mennyiségi mutatókkal mérhető*, a versenytársakéval *egybevethető*, és a külső megfigyelők hasonló erőfeszítéseivel/elemzéseivel kontrollálható ismereteket nyújthat. Ebben az értelemben a közgazdaságtan, mint az alkalmazható és alkalmazandó elméleti ismeretek tárháza a társadalmi gyakorlat javítását is szolgálhatja. A demokrácia adta feltétel- és keretrendszerben, vagyis korlátozottan működve, de nem eredménytelenül. A hazánkban évtizedek óta folyó ezirányú kutatások eredményeinek bemutatása ezért megalapozhatja a jobb tájékozódást és talán előbb-utóbb a hasznosulást is.

Hivatkozások

- ANTAL LÁSZLÓ (2007): Mi változott és mi nem? In: MURAKÖZY LÁSZLÓ, szerk.: *„Fecseg a felszín és hallgat a mély”*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 48–79.
- BÖNKER, F.–WIELGOHS, J. szerk. (2008): *Postsozialistische Transformation und Europäische /Des/Integration*. Marburg: Metropolis Verlag (megj. alatt).
- CSABA LÁSZLÓ (2007): *The New Political Economy of Emerging Europe – 2d revised and extended edition*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

6 Az üzleti életből származó, immár közintézményeknél is alkalmazott átvilágítási módszer, ami – az angol rövidítést követve – tevékenységünk erősségeit, gyengeségeit, szervezeti hatékonyságát és a jobb eredményhez szükséges teendőket az áttekinthetőség érdekében mátrixba foglalja. Ha ezt időről időre azonos szempontok szerint végzik el, akkor erőteljes javításokat lehet elérni anélkül, hogy jelentős ráfordításokra/újításokra/átrendezésekre kerítenének sort, általában az elfolyások/veszteségforrások kiiktatásával.

- CHIKÁN ATTILA (2006): A vállalati versenyképesség mérése. *Pénzügyi Szemle*, 51. évf. 1. szám, 42–56.
- ERDŐS TIBOR (2006): *Növekedési potenciál és gazdaságpolitika*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- GAZSÓ FERENC (2006): Társadalmi struktúra és iskolarendszer. In: KOVÁCH IMRE, szerk.: *Társadalmi metszetek*. Budapest: Napvilág Kiadó, 207–224.
- Gazdasági és Közlekedési Minisztérium (2007): *Kisvállalkozások Magyarországon, 2005–2006/évkönyv*. Budapest, szeptember (az összefoglaló a minisztérium honlapján is olvasható).
- KÁDÁR BÉLA (2007): Deficitjeink. *Magyar Szemle*, új folyam, 16. évf. (9–10.) szám, 73–90.
- KRUGMAN, P. (1994): Competitiveness – a dangerous obsession. *Foreign Affairs*, 73. évf. 2. szám.
- MAGAS ISTVÁN (2007): *Globalizáció és nemzeti piacok*. Budapest: Napvilág Kiadó.
- OHNSORGE-SZABÓ LÁSZLÓ–ROMHÁNYI BALÁZS (2007): Hogy jutottunk ide? Magyar költségvetés-politika, 2000–2006. *Pénzügyi Szemle*, 52. évf. 2. szám, 239–285.
- SZENTES TAMÁS és munkaközössége (2005/2006): *Fejlődés – versenyképesség – globalizáció, I–II. kötet*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- TÖRÖK ÁDÁM (2006): *Stratégiai ágazat – stratégia nélkül?* Szombathely: Savaria University Press.
- VÉRTES ANDRÁS–VISZT ERZSÉBET (200): Versenyképesség 2015 – jövőkép és tennivalók. *Pénzügyi Szemle*, 52. évf. (3–4.) szám, 477–501.
- VISZT ERZSÉBET, szerk. (2007): *Versenyképességi évkönyv, 2007*. Budapest: a Microsoft Magyarország és a GKI Gazdaságkutató Zrt. közös kiadása, október.
- WINIECKI, J. szerk. (2006): *Competitiveness of 'New Europe'*. Varsó–Rzeszów: a lengyel Közgazdasági Társaság és a Rzeszówi Közgazdasági Egyetem közös kiadása.